

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה
מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון א'

פרשת בראשית | תשפ"ה

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

"וְכָל שִׁיחַ הַשְּׂדֵה טָרָם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ גּוֹי" (ב, ה).
לדעת חז"ל (ראה בראשית רבה יג, ב) מציין 'שיח' בייחוד: 'תפילה'. נמצאת אומר, המתפלל שותה לרוויה ממעיין החיים הרוחניים. הוא משקה ומרווה את כל נימי נפשו, כדי להוציא פרח ולהציץ ציץ (רש"י הירש).

"הֲלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת" (ד, ז).

לכל עובד ה' יש עבודה זו - להעלות המחשבות זרות. וזה 'אם תיטיב שאת', היינו אם תזכה לתפלה אחת ראויה, תוכל על ידי זה להעלות כל התפלות (אמרי אמת).

"וַיִּרְא ה' כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם בְּאֶרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשָׁבַת לְבוֹ רַק רַע פֶּלַח הַיּוֹם" (בראשית ו, ה).

הנה ידועה מחלוקת בית שמאי ובית הלל (עירובין יג, ב) אם נח לו לאדם שנברא משלא נברא, או להיפך. "נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא". אך לפי זה תמוה, כיצד אנו מודים ומשבחים בתפילה: 'ברוך אלקינו שבראנו

לכבודו?

אלא יש לבאר, כי הודיה זו אנו אומרים בתפילת 'ובא לציון' - אחרי שהאדם התפלל וזיכך נשמתו לפני קונו, ואז אכן טוב לו שנברא. אמנם קודם שהתפלל אכן טוב לו שלא נברא.

זהו 'וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ', היינו שנח לאדם שלא נברא, וזהו רק מחמת 'וְכָל יֶצֶר מַחְשָׁבַת לְבוֹ רַק רַע פֶּלַח הַיּוֹם', שלא זכה להתפלל ולקדש את החומר בתפילתו, אלא מחשבות לבו רק רע. אכן אם יזכה להתעלות ולהתרומם בתפילה - מה טוב לו שנברא.

"וְאֵת לֵהַט הַחֶרֶב הַמֵּתֵהֶפֶכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דְּרָגָה עַץ הַחַיִּים" (ג, כד).

יש להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, שכשאדם רוצה לדבק מחשבותיו בעולמות העליונים, בבורא יתברך שמו, אין מניחין אותן הקליפות. ואף על פי שאינו יכול, ידחוק עצמו בכל כוחו פעמים הרבה בתפילה, אזי ידבק עצמו בהבורא יתברך שמו (בעל שם טוב).

צהר לתיבה

הארת מושגים ומונחים בתפילה

עתירה

אחת הלשונות בהן מכונה התפילה, היא 'עתירה'. עדות ראשונה לכך אנו מוצאים בתפילת יצחק אבינו ע"ה (בראשית כה, כא): **"וַיַּעֲתַר יִצְחָק לַה' לְנֹכַח אֲשֶׁתוֹ כִּי עָקְוָה הָאֵל וַיַּעֲתַר לוֹ ה' וַיִּתֶּר רַבְּקָה אֲשֶׁתוֹ"**. משמעותה הפשוטה של לשון זו הינו, כלשון רש"י (בראשית שם, ובעקבותיו שאר הראשונים): **"כל לשון עתר - לשון הפצרה וריבוי"**.

חכמינו ז"ל (סוכה יד, א) מוסיפים לבאר בדרך דרוש, כי משמעות זו נגזרת מהשורש 'עתר', הלוא הוא הקלשון - כלי חקלאי דמוי מזלג המשמש להפיכת התבואה. "לומר לך, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתו של צדיקים מהפכת דעתו של הקדוש ברוך הוא ממות אכזריות למדת רחמנות".

אמן

המילה 'אמן' שגורה על לשוננו, הן במובנה הנשגב ובשימושה הרווח בתפילה, והן כתגובה ראויה לברכה או איחול.

שורש המילה נגזר מהפעול 'אמונה' וכן 'אמנות'. היינו, עניית 'אמן' מאשרת,

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בהפרשה

ידע כי הקב"ה הינו אביו לכל דבר וענין, ואם מה שמציק לו כרגע זו העובדה שהוא יירדף על צווארו ולא תהא לו מנוחה - עליו לפנות לאבא שבשמים ולבקש הגנה!

"וַיִּרְא אֱלֹקִים אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּהְיֶה טוֹב מְאֹד" (א, לא).

מסופר אודות אחד מצדיקי הדורות, אשר שלח את בניו ללמוד ב'חידור' כמנהג ישראל מקדם, אולם בגודל חרדתו לגורלם ועתידם הרוחני ולנוכח רוחות ההשכלה שסערו באותה העת, בחר לבוא ולעקוב מקרוב אחר התנהלות הכיתה והמלמד.

בבואו, עמד בלאט מעבר לדלת הכיתה והאזין למתרחש.

המלמד היה עסוק באותה עת בלימוד פרק ק"ד בתהלים, וכשהגיע לפסוק כ"ד נאמר: **"מָה רָבּוּ מַעֲשֵׂי ה' כִּלְמָם פְּחֻכָּמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאֲרֶץ קִנְיָנָה"**, עצר ותמה באוזני הילדים אודות פשר מקומו של פסוק זה במזמור.

המזמור כולו, כידוע, עוסק בנפלאות הבריאה ומונה את נוראותיו וגדולותיו יתברך, ולכאורה היה מן הראוי לומר פסוק זה כסיכום, בסופו של המזמור. מדוע אפוא בחר דוד המלך לאומרו דווקא באמצע הפרק, במקום בו נראה על פניו כי אין לו שייכות מסיימת? אתמהא.

השיב המלמד בהתלהבות סוחפת - דוד המלך חישב את פלאי עולמו של הבורא יתברך, בזה אחר זה, וההכרה בנפלאותיו של בורא כל העולמים געשה ולהטה בו מרגע לרגע, עד שהמילים פשוט פרצו מגרונו ללא שליטה: **"מָה רָבּוּ מַעֲשֵׂי ה' כִּלְמָם פְּחֻכָּמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאֲרֶץ קִנְיָנָה!"**...

שמע האב הגדול, הפנים את הדברים הבוקעים מלבו הנרגש של המלמד, וידע אל נכונה כי שלח את בניו אל המלמד הטוב ביותר שיכול היה לאחל להם.

"וַיֹּאמֶר קִין אֶל ה' גְּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשֵׂא... וְהִיִּיתִי נֹעַ וְנָד בְּאֶרֶץ וְהָיָה כָּל מִצְאֵי הָרְגָנִי... וְיִשֶׁם ה' לְקִין אוֹת לְבִלְתִּי הַפּוֹת אֹתוֹ כָּל מִצְאוֹ" (ד, יג - טו).

'התורה אינה עוסקת באנשים קטנים' קבע גאון המוסר ר' אליהו לופיאן זצ"ל. בתורה מסופר אודות צדיקים גדולים ורשעים גדולים, אך בטח שלא אודות אנשים בינוניים, מעוטי השגה ורודדים. הדבר נכון בכל הדורות בהם עוסקת התורה, ועל אחת כמה וכמה בדור הראשון ממש לבריאה - הדור בו אך בקושי החלה ירידת הדורות.

משכך, עולה התמיהה מאליה - הלא זה עתה התבשר קין, בעצם העובדה כי קרבנו נדחה, כי יש לו מה לתקן ובמה לשפר מעשיו. אם כן, מה לו ולהיחפז להתגונן מפני הורגיו ולבקש מאת ה' הגנה גשמית זו?

זאת ניתן להבין בהקדם מעשה המסופר על מרן ה'חזון איש' זצ"ל. נכנס אברך בן עלייה לגדול הדור, ותיכף בהיכנסו השפיל ה'חזון איש' מבטו ונכח לראות כי נעליו של הלה קרועות ובלויות. כשתהא באוזני האברך על כך, השיב הלה כי מצבו הכלכלי אינו מאפשר לו לתקן את נעליו, שלא לדבר על רכישת זוג חדש.

עם אבא שבשמים כבר שוחחת על כך? בירר ה'חזון איש'.

אני בוש להעלות זאת על דל שפתיי השיב האברך, הלא התפילה נעלית לאין שיעור מצרכי החומריים והנחותים הללו.

נתן בו מרן את עיניו והגיב בחריפות: 'אין זו יראת הקדושה, כי אם יראת הבושה. אם היית זוכה, היית מבין שיש לך אבא גדול אשר כל מחסורך עליו, ולא היית מתבייש לפנות אליו ולבקש כל מה שרק תצטרך. כנראה שלא זכית'.

לאור זאת ניתן להבין, כי דווקא קין היה במדרגה נעלה זו, הוא

תפילה שהאירה את עיניו

על הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל סיפר בנו הגדול הג"ר אברהם ישעיה שליט"א: ביום מהימים בא לפניו בחור צעיר ושפך לפניו מר לבבו, כי הנה הגם שנפשו חשקה בתורה עד למאוד ובכל יום ויום הוא מתפלל ומבקש בתפילה: "והאר עינינו בתורתך", "חננו מאתך חכמה בינה ודעת", עם זאת לדאבוננו הגדול אין התורה הקדושה נקנית לו, היא איננה נקלטת בלבבו והוא אינו מבין את הגמרא והתוספות על בורים. ענה רבי חיים והשיבו דבר: קבל על עצמך בקבלה איתנה להיזהר ביותר להתפלל עם הציבור ובזכות זה יא השי"ת בעזרתך. מני אותו היום והלאה היה הבחור זהיר וזריז ביותר להתפלל בציבור, ואם עד כה היה רגיל להתפלל ביחידות מפעם לפעם, הרי שמאז שקיבל על עצמו להתפלל במניין, היה הבחור כמעט ומוסר נפשו על תפילה במניין ללא יוצא מהכלל, כך בתפילת שחרית, כך בתפילת מנחה וכך בתפילת ערבית.

היה זה באחד מהימים, בשעות של בין הערביים, כשתקפתו שינה לאותו בחור שעייף היה מאוד ובקש לחטוף תנומה קלה. סבור היה שזו לא תתארך יתר על המידה ועוד יהיה די זמן לקום עוד קודם זמן תפילת ערבית בישיבה, וכך יוכל להתפלל בציבור כרצונו, אלא שאונס שינה תקפתו, מתוקה שנת ה'עובד' ושינת הארעי התאחרה לה וכמעט שהייתה לשינת קבע.

כשהקיץ הבחור משנתו גילה את השעה המאוחרת והבין היטב כי מנין לתפילת ערבית באיזור הישיבה כבר לא יהיה לו. אולם מכיון שקיבל על עצמו בכל תוקף להתפלל בציבור, החליט איפוא כי יעלה על אוטובוס ויסע מהמקום שבו מצויה ישיבת אל העיר שהכל מעלין אליה, עיר הקודש ירושלים, שם מתנוססים לתפילה השטיבלאך המפורסמים של בית הכנסת זכרון משה. היה על הבחור לנסוע כברת דרך ארוכה יחסית עד לירושלים ומירושלים להטלטל עד שכונת זכרון משה, אך עם זאת החליט הבחור שמאחר ורבי חיים עוררו על תפילה בציבור, ועד כה הוא עמד בקבלה זו על הצד היותר טוב, הרי שההשקעה הגדולה שווה את המאמץ, והוא יצא לדרכו.

אל בית הכנסת זכרון משה הגיע הבחור בשעת לילה מאוחרת מאוד. היה זה כבר אחרי חצות לילה, השיירות כבר לא היו מצויות שם, והמניינים לתפילת ערבית, שבשעות כתיקונם מניין רודף מניין, כבר תמו ונגמרו. פה ושם היו אנשים מאחרי שבת שהגיעו לחפש מניין, אך משראו כי אין סיכוי הגיוני שיתאסף מניין, ביקשו להתפלל ביחידות. אלא שהבחור עמד לפנייהם והתחנן על נפשו שימתינו עימו עד שיתאסף מניין.

אחר זמן רב ותחנונים מרובים הצליח הבחור לקבץ שמונה אנשים לתפלת ערבית, כשיחד אתו היו תשעה אנשים, והם עמדו והמתינו לעשירי למניין 'צענטער'. הזמן חלף ועבר ואיש לא הגיע, הבחור ניסה לבדוק ברחובות הסמוכים אולי ימצא עובר אורח, אולם הרחובות היו ריקים ושוממים. חלק מאותם אנשים כבר נמאס להם מהמתנה זו, הם ביקשו להתפלל ביחידות ולפרוש לשנת הלילה, אך הבחור התחנן לפניהם בכל לשון של בקשה שלא יתפרזו חלילה, רגע לפני בוא העשירי. בקול בכי סיפר להם הבחור כי הוא קיבל על עצמו להתפלל בציבור, והוא מבקשם שיעשו עמו חסד ואמת וימתינו עימו עד שיבוא העשירי. כשמועו האנשים את דבריו של הבחור היוצאים מהלב, נענו לו והסכימו להמתין, אלא שמחוגי השעון התקדמו ואיש לא נראה בשערי בית הכנסת. רק אחרי השעה שלוש לפנות בוקר הגיע אדם אחד בבהלה גדולה והשלים את המניין. סיפר הבחור בהתרגשות רבה, כי בבוקרו של יום המחרת, כשהוא פתח את הגמרא בתחילת סדר הבוקר של הישיבה הוא הרגיש לפתע כי אור גדול מאיר את עיניו, מוחו כאילו נפתח להבנה מעמיקה, ואותיות הגמרא והמפרשים כבר לא היו כוזרים לו. הכל נעשה לו כמישור, ללא כל קשיים ועיכובים. מני אותו היום והלאה התעלה הבחור מאד, ולימים נישא והיה למרביץ תורה חשוב.

מאצרותיו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותינו

על הפסוק (ה, לב): "וַיְהִי נַחַן בֶּן חַמֶּשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּד נַח אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יֶפֶת" כותב רש"י (בשם בראשית רבה כו, ב): "אמר רבי יודן, מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות. אמר הקדוש ברוך הוא, אם רשעים הם, יאבדו במים ורע לצדיק זה. ואם צדיקים הם, אטריח עליו לעשות תיבות הרבה. כבש את מעיינו ולא הוליד עד שהיה בן חמש מאות שנה, כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול".

תמה על כך הגאון ר' מרדכי יפה בעל ה'לבוש' זצ"ל, מה לטענה זו שמא יהיו בניו צדיקים ויאלץ נח לעשות תיבות הרבה? אדרבה, היא הנותנת, דווקא ריבוי הצדיקים וכח קדושתם הוא שימנע את המבול?

על כך השיב במתק לשונו תלמידו בעל 'צידה לדרך': 'ודאי עשר צדיקים מגינים על כל העולם, אבל בתנאי שיהיה גם כן תפילה עמהם, ועל ידי תפלה יצילו עשר צדיקים. ומה שאמר כאן 'ואם הם צדיקים אטריח עליו וכו', היינו לומר שמא לא יתפלל נח כשיבא המבול, כי הכל בידי שמים'. והדברים מבהילים.

נמצאנו למדים יסוד עצום, כי אף זכות הצדיקים אין בכוחה למנוע את הגזירות ולבטלן, אם לא שיצטרף עמה אף כח התפילה המכריע את הכף.

קרבת אלוקים

לארם של גדולי הדורות

הטו חסידיו הקרובים ואנשי שלומו של הרה"ק ר' פנחס מקאריץ זי"ע אוזן, ניסו להאזין לתפילתו ולהתחבר לעולם ההשגות הנעלה שלו, והנה שמעוהו מעתיר ומתחנן: 'אוי, טאטע! השב נא את המשרתת!'

דיונים נרחבים התקיימו סביב חידת התפילה הסתומה, חסידים ואנשי מעשה העלו סברות ויודעי ח"ן ניסו למצוא את הרובד הפנימי שלה, אך לשווא.

לבסוף הועלתה התהייה בפני הרבי, והוא מצידו הגיב בפשטות: 'המשרתת בביתי נטשה את משרתה, והעתרתי כי היא תשוב כמקדם'. בכך לימד הרבי לקח בעבודת התפילה, עד כמה היא שייכת בכל מצב, לכל יהודי ובעיקר - עבור כל צורך שהוא.

הלכה ופשרה

נידון בפרשה בענייני תפילה

האם מותר לומר 'ויכלו' בחזיר?

בפרשתנו נזכרת העדות הנצחית אותה מעיד כל יהודי מדי בשבתו, לא פעם אחת כי אם שלש פעמים - בתפילת שמונה-עשרה; לאחר התפילה ברב עם ובסדר הקידוש שעל הכוס (ב, א): "וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאם..."

אודות כך ידועים דברי חז"ל (שבת קיט, ב): "אמר רב המנונא, כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית". ומבואר בפוסקים כי זוהי עדות לכל דבר וענין, בה אנו מעידים על מעשה בריאת וארץ יש מאין.

המקור לאמירת 'ויכלו' לאחר תפילת ערבית, אינו בחז"ל כי אם בדברי התוספות (פסחים קו, א ד"ה זכרהו), אשר תלו זאת בתקנה משום יום טוב שחל בשבת - אז אין אומרים בתפילה נוסח זה משום הנוסח הייחודי ליו"ט, ועקב כך נתקן הדבר גם לשאר שבתות השנה.

להגדרת נוסח זה בתור 'עדות' יש השלכות הלכתיות, עליהן נעמוד להלן. בשלחן ערוך נפסק (או"ח רסח, ז): "ואומרים אותו בקול רם, ומעומד", זאת בשל ההלכה הקובעת כי על עדות יש להיאמר בעמידה ובקול רם. הוסיפו על כך האחרונים (לבוש, ס"ז ועוד), כי מטעם זה יש לומר 'ויכלו' בשניים, וישנן אף דעות שאסור לאומרו ביחיד, אלא אם כן אומרו כקורא בתורה ולא למטרת עדות (עיי' נ"ב שו"ע שם).

עוד כתבו האחרונים כי עדיף לאומרו בעשרה, ולכך הובא בביאור הלכה (שם סעיף ז) בשם ה'פרי מגדים' כי 'המתפלל בלחש ימהר לסיים תפלתו כדי שיאמר ויכלו עם הקהל'.

מילתא חדתיא

פניית תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

דרכם של הצדיקים בעבודת התפילה

עבודת התפילה יקרה היא עד למאד, וכל גדולי עולם נתחבטו וזרעו בה הרבה עמל ויגיעה כדי שתהיה תפילתם כראוי ועבודתם תהיה מעלת חן לפני המקום, ושמעתי מאדמו"ר עט"ר זלה"ה שצדיקים כל ימיהם היו מלאים פחד שמא לא הגיעו לעבודת השם בענין התפילה כתכליתה הרצויה.

ועל פי זה פירש את הכתוב 'עבדו את ה' בִּירָאָה וְגִילוּ בְּרַעְדָּה' (תהלים ב יא), שלכאורה יקשה איך שייך שבעבודת הא-ל ישמשו יראה וגילה בערבוביה, הרי הם שתי בחינות הפוכות זו מזו.

אולם בזה הכתוב אנו רואים מהי דרכם של הצדיקים בעבודת התפילה, וזהו פי' הכתוב 'עבדו את ה' ביראה' - תהיה עבודתכם גדולה כל כך עד שתהיו יראים שמא לא הגעתם לעבודת ה' בתכליתה, שהרי כשאנו מתפללים ונדמה לנו שתפילתנו היתה כראוי ובכוונה אנו מברכים את עצמינו בליבנו פנימה ושמחים ואומרים 'ברוך השם התפללנו היום טוב מאד', אך הצדיקים אף שמתפללים טוב עדיין חוששים שמא עדיין לא הגיעו לדרגת 'עבדו את השם' לפי תכליתה, וזהו בחינת 'עיון תפילה' שמעיינים בתפילתם היכן לא כיונו כראוי וכיצד יכולים מכאן והלאה להתפלל טוב יותר, ועל יראה כזו אומר הפסוק 'וגילו ברעדה' - היינו שתגילו ותשמחו ברעדה היא שבאה בליבכם, כי יש לכם לשמוח על שכל דאגתכם היא רק בדברים רוחניים כ"כ העומדים ברומו של עולם, שלא כדרכם של פשוטי העם שיראים ודואגים על פרנסתם וכל צרכיהם החומריים שמקניני העוה"ז מחמת חוסר בטחונם בהקב"ה.

נוראות כתב זקני מרן אביר יעקב זלה"ה, שר"ת של 'עבדו את ה' ביראה' הוא אבי"ע ובא לרמוז שעל ידי עבודת השם ביראה כראוי זוכה האדם להתקדש בכל ד' העולמות (בריאה, יצירה, עשיה), ולאחר שישלים את נפשו בעבודת השם מתוך יראה יזכה לבוא למעלת 'עבדו את ה' בשמחה' (שם ק ב) שהוא גם כן ר"ת אבי"ע, ובכך יהיה שלם בעבודת יצרו לעבדו מתוך יראה ומתוך שמחה לנחת רוח בכל העולמות.

לשכנני תדרשו

פולמוס, דרישה וחקירה בנושא התפילה

אחד הפיוטים הקדומים, הידועים וכך גם השניים במחלוקת מזה מאות בשנים, הוא הפיוט הנאמר ברוב תפוצות ישראל בחיל ורעדה: "יְגַדַּל אֱלֹקִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח", או בשמו המקוצר: 'יגדל'.

הפיוט, המורכב משלשה-עשר קטעים, מבטא בחריזת לשון את שלשה-עשר עיקרי האמונה, ובמרבית הקהילות הוא מקובל כחלק בלתי נפרד מתפילת שחרית. עם זאת, סקירה נרחבת מגלה כי במהלך הדורות קמו אי אלו עוררים אודות זהות המחבר, קדושת הפיוט ועצם אמירתו, כפי שנרחיב במסגרת זו.

על תומכי אמירת הפיוט והמצדדים בקדושתו הנשגבת, ניתן למנות את היעב"ץ שכתב (סידור היעב"ץ לפני שיר הייחוד) כי מחבר הפיוט הינו לא אחר מאשר רבנו הגדול הרמב"ם, ולצידו רבים מגדולי ישראל שתמכו בדעה זו כי הפייטן הינו קדוש עליון ואחד מרבתינו הקדמונים.

יש מן התומכים שזיהו את הפייטן דווקא כרבי שלמה אבן גבירול (היש"ד מקנדיאה ועוד), אחרים צידדו בדעה כי הינו רבי יחיאל בן ברוך (סידור 'היגיון לב'), בעוד שבקרב קהילות רבות מקובל להניח כי המשורר האיטלקי רבי דניאל ב"ר יהודה דיין הוא שחיבר את הפיוט הקדום.

היו בין גדולי הדורות שראו בפיוט קודש קודשים, כדוגמת הגה"ק ר' ישעיה הלוי הורוויץ בעל השל"ה זצ"ל, אשר אף חיבר בסידורו פירוש וביאור לפיוט. כך גם העידו חסידים ואנשי מעשה אודות הרה"ק ר' פנחס מקאריץ זי"ע, אשר נהג לאומרו בהתלהבות יתירה ודביקות עילאית.

מאידך, גדולי עולם קמו במהלך הדורות וקראו תיגר על עצם קדושת הפיוט, טענו בתוקף כי זיהוי המחבר לוקה בטעות ואדרבה - הקפידו בכל תוקף שלא לאומרו.

אזכור חשוב מאין כמותו להתנגדות זו נמצא בספר 'פרי עץ חיים', בו כותב רבנו חיים ויטאל: 'מורי זכרו לחיי העולם הבא לא היה חפץ בשום פזמון או פיוט מאותן שחיברו האחרונים, רק מאותן שחיברו הראשונים כו' על דרך האמת. אבל אלו האחרונים שלא ידעו דרך קבלה אינם יודעים מה שהם אומרים, וטועים בסדר דיבורם בלא ידיעה כלל... ובפרט יגדל אלוקים'.

אף היעב"ץ עצמו, המזהה כאמור את המחבר עם רבנו הרמב"ם, מתייחס לערעורים השונים ונוטה להניח כי על כל פנים אין הפיוט נקי ומבורר דיו, וכי נראה שהתערבו בו דברים שאינם מאת המחבר הקדמון. עקב כך, כותב היעב"ץ: 'ערערו עליו חכמי האמת, שמיאנו ומיחו לאומרו'.

הרה"ק ר' יצחק אייזיק מקאמרנא זי"ע התבטא בחריפות יתירה, באומרו שאם הורה רבנו האריז"ל שלא לומר פיוט זה - הרי שיש להשמיטו מהסידורים ולא להדפיסו כלל. עוד הוסיף בספרו 'שלחן הטהור' והעיד אודות קהילה בה הנהיג הרב שלא לומר פיוט זה, אולם לאחר שנסתלק הרב החלו העם לאומרו. בפעם הראשונה בה אמרו את הפיוט ברוב עם, החלו כותלי בית הכנסת לרעוד בעוצמה ונסדקו ממש עד שהגיעו לכלל סכנה, והיה בכך סימן משמים שיש להמשיך ולהימנע מאמירת הפיוט.

למעשה התקבל הפיוט במרבית קהילות ישראל, וכל עדה קבעה לה את הזמן המיוחד בו נאמר הפיוט.

ישנן קהילות, בעיקר בקרב האשכנזים ממזרח-אירופה, הנוהגים לומר את הפיוט מדי יום בתפילת שחרית לאחר 'אדון עולם'; בקרב קהילות מסוימות באשכנז אשר במערב-אירופה נוהג לשוררו בליל שבת וחג לאחר תפילת ערבית; ביהדות מרוקו נאמר הפיוט בתפילת שחרית של שבת לפני 'ברוך שאמר'; ואילו בקרב בני עדת תימן חלוקים המנהגים - יש שאומרים זאת בתוך תפילת קבלת שבת ואחרים בסוף תפילת ערבית של שבת.

כך או כך, על זה נאמר (עירובין יג, ב): "אלו ואלו דברי אלקים חיים, ולכל הפחות ביסוד אחד מאוחדות הדעות כולן - בשלשה עשר עיקרי האמונה עליהם מתבסס פיוט זה."

פרשה למעשה

הלכות תפילה לאור הפרשה

התורה הקדושה פותחת בתיאור מעשה הבריאה, וכבר בפסוק הראשון אנו מוצאים קשר ישיר לעבודת התפילה ולהיבט ההלכתי שבה (א, א): "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ."

השמים, על הרבדים הגשמיים הנראים לעינינו ועל החלקים היותר נעלמים וגבוהים שלהם, מהווים השראה עצומה לאמונה בבורא יתברך, להכנעה אמיתית כלפיו ולהכרה בגדלותו. בהתאם לכך פוסקים חכמינו ז"ל (ברכות לד, ב): "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות", וכך אכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח צ, ד).

מקור הדבר נלמד מהנאמר בדניאל (דניאל ו, א): "וְכִינֹן פְּתִיחֹן לָהּ בְּעֵלְמִיתָהּ נִגְדַּד יְרוּשָׁלַם" [וחלונות פתוחים לו בעלייתו כנגד ירושלים]. את הסיבה לכך כותב רש"י (ברכות שם ד"ה חלונות): "שגורמין לו שיכוין לבו, שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע."

להלכה זו נוספו נדבכים שונים, חלקם על פי חלקי הנגלה שבתורה וחלקם שייכים יותר לרבדים הפנימיים שלה, כמו כיוון החלונות לעבר ירושלים; פתיחת י"ב חלונות כנגד שבטי ישראל ובכדי להשפיע מצינורות ההשפעה על פי תורת הסוד ועוד (ראה ברכות שם, שו"ע ונו"כ).

סדרה דצלותא

מתוך מבוא לסידור מתיבתא עוז והדר

סידור התפילה, על נוסחיו השונים וההוצאות הרבות-מספור להן זכה במהלך הדורות, מבוסס למעשה על סדרי התפילה כפי שקבעו רבותינו הקדמונים, ואשר חלקם למעשה הניחו את היסוד למהותו של הסידור המוכר לנו כיום.

במדור זה נסקור, מדי שבוע, סידור קדום מבית מדרשו ותפילתו של אחד מאבות האומה, תוך התייחסות למקורו ומהותו, השלכותיו על הסידורים העתידיים ומכלול התפילות שבו. בשבוע זה נתייחס ראשית לסידור אשר הוד קדומים לו, הידוע ככזה שעליו התבססו הסידורים שיצאו לאור מאות בשנים אחריו, הלא הוא 'סדר רב עמרם גאון'.

מן הראוי להקדים ולהתייחס לקהילה אליה נשלח, לבקשתה, סידור זה. 'תור הזהב' הידוע של יהדות ספרד, הלא היא אותה תקופה עשירה ברוח ובגשם לה זכו היהודים שהתגוררו בספרד, החל אי אז בערך בשנת ד' אלפים ת"ר, לפני כאלף ומאה שנים. או אז החלה פריחה של ממש בקרב בני ישראל שהשתקעו במקום, ואלו ראו לנכון לבסס את הנהגותיהם ההלכתיות ומנהגיהם השונים תוך היתלות באילנות הענפים שבבבל - הלא הם גאוני בבל.

כחלק מאותה מגמה, פנתה קהילת ברצלונה לרבנו עמרם גאון - ראש ישיבת סורא שבבבל, והפצירה בו כי יואיל לסדר עבורם את תפילות היום-יום, שבתות ומועדי השנה, לצד ברכות הנהוגות בימים שבשגרה ובעתות שונות בחיי כל יהודי. זאת לאחר שבתקופה הקודמת לכך הספיק כבר רבי עמרם גאון לשלוח להם תשובות הלכתיות מגוונות ורבות בנושא התפילה, הברכות והמסתעף.

הסידור משלב בתוכו את נוסח התפילות והברכות, לצד הלכות הנוגעות לזמנים ומצבים שונים בחיי היום-יום, ומבנהו מהווה למעשה דוגמה ומודל בעקבותיו צועדים מרבית הסידורים שיצאו לאור במהלך יותר מאלף שנה שחלפו מאז.

כך אנו מוצאים בסידור סדר התואם להפליא לסידורי זמננו - ראשית מסודרות תפילות ימות החול, לצד הלכות סעודה ונוסח נטילת ידיים וברכת המזון, וכך גם קריאת שמע שעל המיטה; לאחר מכן מסדר בנו עמרם את נוסח תפילות השבת, ראש חודש וקידוש לבנה, כמו גם סדר התפילה לימי התעניות; ובהמשך תפילות מועדי השנה לפי סדרן בלוח השנה היהודי - החל בחנוכה ופורים, פסח ונוסח ההגדה וכן הלאה.

כך גם בסוף הסידור מביא רבנו עמרם תפילות הנוגעות למצבים ומעמדים שונים אליהם נקלע יהודי במהלך חייו, ללא תלות בתאריך מסוים. בין השאר הוא מביא את הלכות עירוב; נוסח והלכות ברית מילה; הלכות והליכות כמו גם נוסח לעת פטירה ל"ע ועוד.

אם כי נשלח הסידור במקורו ליהדות ספרד, אכן ראו בו גדולי ומאורי הדורות כולם, וגדולי אשכנז בכללם, בסיס לנוסח התפילה לפיו יש לנהוג. כך למשל ציטטו רש"י ותלמידו בסידוריהם [סידור רש"י ומחזור ויטרי] קטעים שלמים מתוך סידור זה, הרי"ף והרמב"ם התבססו עליו בבואם לפסוק הלכות הנוגעות לתפילה, ועד ללשונו התקיפה של רבנו תם שכתב (תשובות ספר הישר מה, ג): 'כל שאינו בקי בסדר רב עמרם... אין לו להתירס נגד דברי הקדמונים ומנהגם, כי יש עלינו לסמוך בדברים שאינם מחישים תלמוד שלנו אלא שמוסיפין והרבה מנהגים בידינו על פיהם'.

ביאור לפניו - בידיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור עוז והדר

אחד הקטעים הנאמרים מדי יום, אם כי למרבה הצער בקרב מרבית בני האדם הוא נאמר בחיפזון וללא תשומת הלב הראויה, הינו פרק 'איזהו מקומן' ו'ברייאתא דרי ישמעאל'.

אכן, אם רק נכיר מעט יותר טוב את הרקע לאמירת קטעים אלו ואת החובות ההלכתיות הכרוכות בכך, נזכה להעלות ולרומם את תפילתנו כבר בשלב מוקדם זה שטרם 'פסוקי דמרא' לעבודת ה' זו תפילה ולהתחבר למקור החיים ולבורא יתברך בכל לבבנו.

ראשית, עלינו לדעת כי אין מדובר במנהג שהתחדש בדורות האחרונים, כי אם בהלכה של ממש אשר נפסקה בשלחן ערוך (או"ח סי' נ). מטרת אמירתם, כדי שיזכה כל אדם לקבוע בכל יום עתים לתורה, בלימודו מקרא, משנה וגמרא.

פרק 'איזהו מקומן' לקוח מתוך המשנה, ומקורו בפרק השמיני במסכת זבחים. ואילו 'ברייאתא דרי ישמעאל' מקורה בספרא (פרשה א פרק א אות ז), והמדרש הינו כגמרא.

לצד אמירתם, נפסק ההלכה במשנה ברורה (שו"ע שם ס"ב) כי אין די באמירה גרידתא, אלא יש להבין במה דברים אמורים ולעמוד על פירושם הנכון, זאת בכדי שיהיה הדבר כלימוד של ממש. יתירה מכך הוסיף רבנו השל"ה (הובא במשנ"ב שם) כי אף בהבנת פירושם אין די, אלא יש לאומרם [וכן את פרשת הקטורת ו'במה מדליקין] בניגון בו לומדים משניות.

עם זאת, הגם שזהו לימוד לכל דבר ועניו, פסק המשנה ברורה (שם ס"א) כי אף בבית האבל יש לאומרם כחלק מהתפילה.

יד ושם

פסוקי שמות והטמן בהם

מקובל מן הקדמונים, כי על מנת שלא ישכח האדם את שמו בהתייבשו לפני בית דין של מעלה, ראוי לומר מדי יום בתפילתו קודם 'היו לרצון' פסוק המתחיל ומסתיים באותיות בהם מתחיל ונגמר שמו.

המקור הקדום ביותר לכך הינו בהוספה מאוחרת לדברי רש"י על הפסוק (מיכה ו, ט): "ותשיה' יך אה שמך", וזו לשונה: 'מכאן שכל מי שאומר בכל יום מקרא המתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו התורה מצילו מגיהנום'.

במדור זה נסקור מדי שבוע שם אחד, לצד הפסוק המקובל לומר לבעלי שם זה, תוך התייחסות לרבידים העמוקים יותר של הפסוק. למותר לציין שלמרבית השמות יש כמה וכמה פסוקים העונים למטרה זו, אולם כאן נבחר בפסוק אחד מני רבים.

זאת על מנת שיוכל כל אדם למצוא את החיבור האמיתי לפסוק 'של' ולהבין במה דברים אמורים, כדי שהאמירה לא תהיה בבחינת 'מצות אנשים מלומדה' אלא תחלחל לעומק נשמתו ותעוררו ביותר.

משולם

"מי יתן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלְבָנֵיהֶם לְעֹלָם" (דברים ה, כט).

בפסוק זה נתקשה רבנו הרמב"ן [ראה ביאור הרמב"ן - מקראות גדולות עוז והדר], היאך נאמר 'מי יתן', וכי ח"ו אין בידו יתברך להעניק לאדם לב שלם לעבודת הבורא?

על כך משיב הרמב"ן: 'בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע, והכל בידי שמים חזק מיראת שמים (עיי' ברכות לג, ב), יאמר הכתוב כן'. ביאור רחב יותר מובא בביאור הרמב"ן, כי עד כדי כך הכבירה התורה הקדושה בלשונה: 'מי יתן', כדי להבהיר ולהדגיש נקודה זו - עד כמה כביכול אין הדבר בידו יתברך, אלא בידי האדם בלבד.

היכן נזכר בפרשתנו ובמפרשיה המושג תפילה?

- א) "וַיֹּאמֶר קִנְזָא ה" (ד, ג).
- ב) "אֲזַ הַחֲלָ לְקָרָא בְּשֵׁם ה" (ד, כו).
- ג) "וַיִּבְאֵר קִנְזָא מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְּחָה לָה" (בראשית ד, ג).

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב
לכתובת מייל: p0774702681@gmail.com
או לפקס: 077-4702681

- על מנת להשתתף בהגרלה:
- יש לציין כתובת מדויקת וטלפון.
  - לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'.
  - בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקולי המערכת).

הפלא ופלא

שאלות וחידות בנבכי הפרשה ומפרשיה

יוסף דעת

עיון בעומק הפרשה

הובא בתוספות (פסחים קו, א ד"ה זוכרהו) ונפקק להלכה בשלחן ערוך (או"ח רסח, ז) כי יש לומר 'זיכלו' בליל שבת, והובא בפוסקים כי לאמירה זו דין עדות, על כן יש לאומרו בשניים, במעומד ובקול רם.

יש לזון, מדוע לא נקבע גם כי יש לאומרו בפני שלשה נוספים, כבדני עדות שיש לאומרה בפני בית דין?

תשובות יתקבלו על ידי הקוראים, ויתפרסמו בעלון הבא מדי שבוע.

